

УДК: 811.111'37:75

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2019-77-05>

КУЗНЄЦОВА І. В.

(Національний університет «Запорізька політехніка»)

СЕМАНТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ ЖИВОПИСУ

Стаття присвячена дослідженню семантичної трансформації англomовних термінів живопису. Автор розглядає семантичні особливості англійської термінології живопису і зазначає, що лексика термінології живопису збагачується шляхом семантичної зміни. Наявність таких явищ, як синонімія, антонімія та запозичення термінів є неминучими і природними для зазначеної терміносистеми.

Ключові слова: семантичні особливості, термін, терміносистема живопису, запозичення, синонімія, антонімія.

Kuznetsova I. V. Semantic transformation of the English painting terms. The article is devoted semantic peculiarities of English painting terms. Painting is the most important part of the people's culture and their spiritual wealth. Information about the cultural values is recorded and collected through language.

Lexical language system is caused by most categories of material and spiritual world connected with nation. It is noted that the painting terminological vocabulary is enriched by a semantic changes. Terms expand their lexical meaning. Most painting terms preserve their semantics and cognitive potential; some lose their part and get new painting content. The article is concerned with the problem of English borrowings.

The borrowing process is the main way to replenish the term system with new units. Among the one-word terms of painting, depending on the source language, there are native, borrowed, hybrid and mixed terms. We also include in the borrowing group terms formed from foreign-language roots in Ukrainian word-making models. Some of the term elements included in terminology are borrowed words.

Terminological phrases may include components that have the same or different etymology. If it is not a calque, then each of the words to them, except for the repeating elements, is taken into account. The paper is illustrated by multiple examples from the online sources and paper dictionaries.

The article deals with lexical-semantic processes of synonymy, antonymy in terms of painting are one linguistic mechanism. It often happens that the same term in different areas of use has several meanings, but for better understanding of the concept you should be well acquainted with the context. Synonymy phenomenon observed in all subject groups, is caused by the parallel operation of different origin and semantics of terms. As the study has shown the phenomenon of lexical antonymy is less productive in the terminology of painting. Much broader are word-forming antonyms. Common root antonyms are the ones to be anonymized with prefixes of opposite or negative meaning.

Key words: semantic peculiarities, term, term system, painting term system, borrowing, synonymy, antonymy

Англійська терміносистема живопису ще не знайшла свого відображення в українській сучасній практиці, тому своєчасним є вивчення саме живопису як з огляду на його належність до базових людських цінностей, так і на недостатність його вивчення. Дотепер увага вітчизняних і зарубіжних лінгвістів була переважно сконцентрована на розрізних типах аналізу мистецтвознавчої термінології, тоді як комплексно вона майже не вивчалася. Тож, **актуальність** роботи полягає в необхідності детального дослідження англійської лексики наукових термінів живопису, а саме її семантичної трансформації, у зв'язку з недостатнім висвітленням цієї проблеми та поповненням термінології живопису новими термінами.

Об'єктом дослідження є англійські терміни сучасної термінології живопису, **предметом** – лексико-семантичні особливості англomовних термінів живопису.

Метою роботи є вивчення та аналіз лексико-семантичних особливостей англomовних термінів живопису.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати семантичні особливості термінів живопису;

- визначити роль запозичень, синонімів, антонімів у поповненні англomовної лексики живопису.

Як відомо, процес запозичення – основний шлях поповнення терміносистеми новими одиницями. До екстралінгвістичних причин запозичення прийнято відносити: культурний вплив однієї мови на іншу; наявність усних або писемних контактів країн з різними мовами; підвищення інтересу до вивчення певної мови; історично зумовлене захоплення певних

соціальних верств культурою чужої країни; умови мовної культури соціальних верств, які засвоюють нове слово.

До лінгвістичних причин можна віднести такі: відсутність у рідній мові еквівалентного слова для нового поняття (основна причина запозичення), потреба в деталізації відповідного значення, неможливість утворення похідних від споконвічних термінів, тенденція до використання одного запозиченого слова, замість описового звороту.

«Склад термінології образотворчого мистецтва протягом XIX-XX ст. зазнає значних змін. Зміни пояснюються двома основними причинами: по-перше, з розвитком, вдосконаленням термінології відступають на задній план, а потім виходять із ужитку деякі громіздкі терміни та слова загальнонародної мови, що виступають у ролі термінів» [Atkins 2003, с. 24]: *marine painter, seascape painter* – живописець морських видів – мариніст; *still life, still life painting* – живопис неживої природи; живопис квітів, фруктів овочів – натюрморт, натюрмортний живопис.

Способи запозичення іншомовних термінів описані Д. С. Лотте [Лотте 1961, с. 14]. Пряме запозичення («оригінальне запозичення») – процес запозичення з мови-джерела і матеріальної форми слова (звукової або графічної), і його значення. До даного типу запозичень належать такі терміни живопису, як: *nude* – ню, *buon fresco* – буон фреско, *arte rovere* – арте повере.

При «перекладному запозиченні» приймаючою мовою засвоюється значення або структура лексичної одиниці, а не матеріальна форма. Це, наприклад, термін *painting* – живопис, побудований за моделлю грецького слова *icon-painting* – іконопис, живопис в один прийом як варіант терміна *alla prima* – ала прима.

При змішаному запозиченні одна частина слова або словосполучення є запозиченою, а інша – перекладеною або існуючою в цій мові, наприклад, *icon-painting* – іконопис, *local colour* – локальний колір.

Усі запозичені слова проходять кілька етапів лексичної асиміляції:

1) спочатку іноземний термін може протягом певного часу використовуватися як вкраплення, тобто іншомовна лексема позначає іноземні об'єкти;

2) термін набуває семантичних зв'язків із споконвічною лексикою, починає регулярно вживатися для позначення аналогічних українських реалій картини світу, на рівні формальних змін – передавання слова споконвічно-графічними засобами, входження в граматичні парадигми тощо. У цьому випадку можна говорити про входження його в національну термінологію.

3) останній етап проникнення іноземного слова в запозичену мову – укорінення, коли слово широко вживається і повністю адаптується за правилами граматики цієї мови.

Серед однослівних термінів живопису залежно від мови-джерела розрізняються терміни споконвічні (*canvas* – полотно, холст, *colours* – фарби), запозичені (*paysage* – пейзаж (фр.), *ochre* – вохра (грец.), у тому числі гібридні (*thioindigo* – тїоіндіго (грец.) + (ісп.), змішані (*icon-painting* – іконопис (гр.) + споконвічні. Терміни, утворені від іншомовних коренів за українськими словотворчими моделями, такі як *paysagist* – пейзажист, *marinist* – мариніст, *stump* – розтушовка, ми також включаємо в групу запозичень. Деякі з терміноелементів, що входять в термінологічні словосполучення, є запозиченими словами. Термінологічні словосполучення можуть включати компоненти, що мають однакову або різну етимологію:

- споконвічний + споконвічний (*green paint* – зелена земля),
- запозичений + споконвічний (*local colour* – локальний колір),
- запозичені з різних мов (*ktitor portrat* – ктиторський портрет – (грец. + фр.).

Якщо це не кальки, то враховується кожне з вхідних до них слів, за винятком повторюваних елементів.

Пряме запозичення іншомовного словосполучення шляхом повної або часткової транслітерації враховується як одне запозичення, так як увійшло в терміносистему української мови в готовому вигляді: *alla prima* – ала прима, *buon fresco* – буон фреско тощо. Це відноситься і до перекладних запозичень, або кальок, таких як: *вохра струмкова* (від фр. *ocre de ru*, скорочене *ruisseau*), *малі голландці* (від фр. *De Petits Hollandais*), *кавова чорна* (від фр. *noir de café*), *мертва голова* (від лат. *caput mortuum*).

Як відомо, термінологія та термінологія живопису зокрема – частина словникового складу літературної мови, і всі семантичні процеси, що відбуваються в літературній мові, стосуються також і термінології, що виявляється у функціонуванні термінологічних одиниць за загальнономовними законами. Терміни не є ізольованими одиницями загальнономовної мови, які мають лише їм притаманні властивості, а становлять повноцінну частину загального складу мови. Тому можна говорити про переважний характер властивості терміна порівняно із загальнономовним словом, а не про повну відсутність тієї чи іншої особливості [Алексеева 1998, с. 13].

Оскільки терміни перебувають у певних відношеннях між собою і зі словами загальнолітературної мови, проблемним залишається питання про можливість чи неможливість у термінології загальнономовних семантичних процесів, зокрема синонімії та антонімії. З одного боку, синонімія в термінології трактується як негативне явище, теоретично вона неможлива, проте мовна практика свідчить про те, що вона є.

На відміну від загальнолітературної мови, у терміносистемах реалізується переважно тільки різновид синонімії повного і часткового характеру. Терміни, які виражають певне поняття, як правило, не характеризують його з різних боків, а є дублетними найменуваннями, що ввійшли в термінологічну систему внаслідок різних мовних контактів і різноспрямованих тенденцій у процесі її формування [Гореликова 2002, с. 20].

Синоніми в термінології живопису – це терміни, що стосуються того самого денотата, але можуть мати відмінності в поняттєвому плані, розрізняються за будовою (прості слова, композити, словосполучення), походженням (власне англійські та іншомовні), ступенем сучасності та особливостями використання [Козловская 2002, с. 40]. На думку деяких дослідників, синонімія в термінології «відіграє не лише деструктивну, а й конструктивну роль» [Король 2011, с. 173].

Загальноновизнано, що синонімія більшою мірою властива так званим “нестрогим” терміносистемам (якою є також терміносистема живопису), ніж точним і природничим терміногрупам. Співіснування інтернаціональних (більш точних, компактних, моносемічних, вузькопрофесійних) термінів та їх власне мовних, як правило, мотивованих, семантично прозорих, зрозумілих відповідників дещо виправдовує наявність синонімії в термінології [Куприянова 2011, с. 174]. Оскільки термінологічні системи характеризуються динамічністю, відкритістю, природно-штучним характером утворення, очевидно, синонімію в них слід вважати явищем закономірним [Котелова 1970, с. 63].

Наявність у терміносистемі живопису англійської мови значної кількості синонімічних термінів можна пояснити такими причинами:

- дотримання прийнятих національних традицій вживання того чи іншого поняття: *modern* – модерн – *tiffany* – тіффані (за ім'ям Л. К. Тіффані) в США, *the Art Nouveau* – ар нуво і *fin de siècle* (букв. кінець століття) у Франції,;
- збереження старого варіанта через необхідність вивчення класичних текстів з живопису. Це особливо характерно для найменування фарб: *cobaltic violet* – кобальтова фіолетова – *Salvet's paint* – фарба Сальвета;
- співіснування запозичення і споконвічного слова: *technical skill* – техніка – *mode of execution* – написання,
- співіснування прямого запозичення та україномовної кальки: *Neo-Fauvism* – нео-фовізм; *New wilds* – нові дикі;

- співмешкання запозичень з різних мов: *paysage* – *пейзаж* – *landscape* – *ландшафт*;
- утворення синонімів на ґрунті метонімічного перенесення: *painting* – *полотно* – *canvas* – *холст*;
- різний семантичний обсяг значення синонімічних термінів: *painter* – *художник* – *artist* – *живописець*, *draw* – *малювати* – *paint* – *писати*.

До термінів-синонімів належать різноструктурні слова і словосполучення, питомі й запозичені, що різняться одним компонентом [Павловская 1998, с. 94]. У термінології живопису прикладом такої синонімії є терміни: *urban landscape* – *city landscape* – *урбаністичний краєвид* – *міський краєвид*.

Аналіз матеріалу показує, що терміни-синоніми живопису поділяються на:

- графічні (*a jour* – *ajoure* – *ажурний*),
- словотвірні (*alligating cracks* – *alligator cracks* – *розтріскування поверхні покриття*),
- еліптичні (*badger blender* – *blender* – *волосяний пензлик*),
- інтеркалатичні (*alizarin violet* – *violet madder lake* – *фіолетова алізарінова фарба*).

Для термінів живопису характерна міжмовна синонімія, коли для вираження одного й того ж поняття вживаються терміни, що розвинулися з лексичних одиниць різних мов (*lacuna* (Lat.) – *гар* – *пробіл*; *paysage* (Fr.) – *landscape* – *пейзаж*).

Серед термінів живопису англійської мови також виділяються ідеографічні синоніми, що позначають відтінки значень одного й того ж поняття або предмета (*leaf green*, *leek green*, *moss green* – *кольори зеленого листя*).

Ще одним проявом системності відношень в термінології є антонімія – існування слів з протилежним значенням. Антонімія як одна з найважливіших системоутворювальних категорій лексики є відображенням відношень протилежності, контрастності понять, якими оперує наука, і, на думку деяких дослідників, антонімія “у термінології репрезентована чи не ширше, ніж у загальнолітературній мові” [Тараненко 1997, с. 6].

Антонімічне значення дозволяє виявити елемент порівняння чи співвідношення, а на основі цього з'ясувати всі ознаки й властивості певного поняття. Антонімічні пари слів зіставляються за найбільш загальною і суттєвою для їх семантики ознакою, при цьому антоніми, характеризуючи явища одного плану, перебувають на крайніх позиціях відповідної лексичної парадигматики.

Як вважає А. Г. Анісімова, спеціальній лексиці антонімія властива більше, ніж загальнолітературній. «Це відбувається тому, що істотні відмінності явищ об'єктивної дійсності відображаються як протилежні поняття в логіці й антонімічне значення в мові. Аналіз словників вказує на невелику порівняно, наприклад, з мовознавством кількість антонімів, причому в мовознавстві антонімія виражена в основному афіксально. У термінології живопису кількість антонімів в цілому дуже обмежена» [Анісімова 2010, с. 145].

Терміни живопису утворюють антоніми і афіксально (*personal letter* – *особисте письмо* – *impersonal letter* – *долічне письмо*), і лексично (*negative forms* – *негативні форми* – *positive forms* – *позитивні форми*).

Як показав досліджений матеріал, явище лексичної антонімії є менш продуктивним у термінології живопису, аніж словотвірна антонімія. Серед спільнокоренових антонімічних пар переважають ті, що антонімізувалися за допомогою префіксів протилежного чи заперечувального значення. У цій функції використовуються префікси: *contra-*, *demi-*, *dis-*, *dys-*, *ex-*, *foreign-*, *mis-*, *non-*, *out-*, *over-*, *post-*, *pre-*, *pro-*, *sub-*, *under-*: *advantage* – *disadvantage* – *перевага* – *недолік*; *indoor* – *outdoor* – *внутрішній* – *зовнішній*, *inward* – *outward* – *внутрішній* – *зовнішній* тощо.

Отже, у **висновку** наукової розвідки можемо зазначити, що лексико-семантичні відношення синонімії та антонімії в англійській терміносистемі живопису полягають у тому, що в цій терміносистемі переважає дублетна синонімія. Термінологічна синонімія зумовлена мовними й позамовними чинниками. Наявність синонімії в термінології живопису засвідчує потребу в її подальшому унормуванні.

В антонімії, на відміну від загальнолітературної мови, широко використовуються словотворчі засоби. Це природно і вказує на те, що галузь живопису розвивається динамічно, через це часто до активного вжитку залучаються визначення, означення чи назви, що ніби лежать на «поверхні» й не вимагають глибинного аналізу схожих чи відмінних рис у номінації спеціальних об'єктів, процесів, обладнання.

Література

- Алексеева Л. М.* Проблемы термина и терминологии : учебное пособие по спецкурсу. Пермь : Перм. ун-т, 1998. 281 с.
- Анисимова А. Г.* Методология перевода англоязычных терминов гуманитарных и общественно-политических наук : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва, 2010. 242 с.
- Гореликова С. Н.* Природа термина и некоторые особенности терминологии в английском языке. *Вестник ОГУ*. Киев : Искра, 2002. № 6. С. 18-25.
- Козловская М. В.* Особенности искусствоведческого дискурса на английском языке в XX веке и на современном этапе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва, 2003. 130 с.
- Король А.* Сутність поняття «дизайн» на його види. *Педагогічні науки*. Умань, 2011. № 5. С. 173-175.
- Котелова Н. З.* К вопросу о специфике термина. *Лингвистические проблемы научно-технической терминологии*. Москва : Наука, 1970. С. 58-86.
- Куприянова М. Е.* Становление и функционирование терминологии высшего образования в условиях глобализации (на материале русского и английского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва, 2014. 259 с.
- Лотте Д. С.* Основы построения научно-технической терминологии. Москва : Наука, 1961. 160 с.
- Павловская О. Е.* О семантической деривации : слово как парадигма лексем. *Русский язык в его функционировании*. Третьи Шмелевские чтения. Москва, 1998. С. 86-94.
- Тараненко О.* Лінгвістичні проблеми української термінології на сучасному етапі. *Українська термінологія і сучасність* : матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. Київ : Наукова думка, 1997. С. 3-9.
- Atkins B.* Art definition and terminology. New York : Press Club, 2003. 456 p.

(Матеріал надійшов до редакції 1.08.19. Прийнято до друку 17.09.19)

УДК: 811.112.2'28'38

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2019-77-06>

МУКАТАЄВА Я. В.

(*Чорноморський національний університет імені Петра Могили*)

СИНЕРГЕТИЧНА МОДЕЛЬ НІМЕЦЬКОГО ШВАНКУ

У статті аналізується німецький прозовий шванк у синергетичному аспекті, вивчаються фундаментальні студії щодо дослідження стилю та його синергетики.

Зосереджується увага на тому, що для побудови синергетичної моделі німецького прозового шванку важливим є розуміння того, що композиції зазначеного типу тексту притаманна самоорганізація, а синергетичний процес виникає завдяки протиріччям, які мають місце на усіх її рівнях: формальному, формально-змістовому, змістовому та асоціативно-образному/концептуальному.

У дослідженні доведено, що для шванку характерним є однотипне актуальне членування речення, що відповідає просторічному оповіданню.

У науковій розвідці акцентується увага на тому, що невід'ємною складовою стилю німецького прозового шванку є його синергія, функцією якої є забезпечення балансу між естетичною та прагматичною інформацією в зазначеному типі тексту. У створенні синергетичної моделі німецького прозового шванку чільне місце посідають атрактори, яким властиве сильне тяжіння соціального замовлення, а в суспільстві такими атракторами виступають соціально значущі ідеї – архетипи.

Зазначається, що головними чинниками, які уможливають створення і самоорганізацію системи з позиції синергетики є її ієрархічність.

Доведено, що синергетична модель зазначеного типу тексту забезпечує взаємозв'язок стильових рис і їх функціонування на усіх мовних рівнях: морфологічному, лексичному і синтаксичному. У зв'язку з цим уточнено поняття синергетичної моделі та її місце у самоорганізації німецького прозового шванку.

Ключові слова: модель, синергетика, атрактор, стильовий архетип, стильова риса, актуальне членування речення.